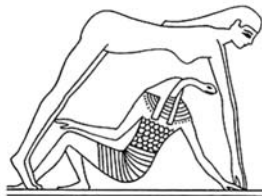

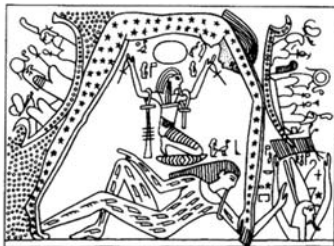
Egiptuse taevalehm.

Taevajumalanna Nuth neelab öhtuse päikese ja sünnitab hommikul uue.

Madu-uss on meheliku maa võrdkuju.

Egiptuse õhujumal toetab taevast maa kohal.

Herakles toetab taevast.

Väike märgiatlas

Karl Kello

TAEVAS JA MAA

Maad ja taevast peeti omal ajal hingestatud olevusteks. Jumalateks. Kiviajal arvati taevast olevat naissoost, maa meessoost. Kui maa muutus n-ö viljastatavaks ja viljakandvaks, vahetasid taevast ja maa kohad. Usuti, et taevast ja maaema iga-aastase pühase abiellu taasheitmise järel tärkab loodus, sünnib uuesti valgus.

Võimalik, et inimene hakkaski inimeseks, pöörates pilgu üles tähtede poole, jälgides kuu kasvumist ja kahanemist ning taevakehade liikumist (Kuu oli oluline öise eluviisiga jahimeestele, Päikese roll tähtsusust maaviljeluse arenedes). Jõuti järeldusele, et maine eluolu on vaid taevast toimuva kahvatu kaja. Praegugi on inimesi, kes usuvad, et taevast tähtedes on kirjas isegi see, mis toimub nende tagasihoidliku isikuga.

Taevas

Taevas on valguse ja elustava niiskuse allikas. Taevasilmad on päike ja kuu – päike on jumala silm Rigvedas ja muistsetel egiptlastel; päike on Zeusi, Jupiteri, Odini silm. Eesti taevast (soome *taivas*) arvatkse olevat aaria laen, vrd alg-indoeuroopa **deiwos*, alg-aaria **daivas*, läti *dievs* 'jumal'. Sama hästi aga võib *taevas* olla lihtsalt pärit inimkonna ürgsest sõnavarast, nagu mitu muudki eesti sõna.

Taevas on eestlastel-soomlastel jumala asupaik, indoeurooplastel jumal ise. Taeva ja jumala vahel polnud suurt vahet, nii rooma Jupiter kui ka kreeka Zeus on tõlgendatavad taevast. Olendi ja tema asupaiga jaoks on tihtilugu sama sõna, vrd hiis – hiidlane, kääbas – kääbus, miks mitte ka jalg – jälg.

Ilmselt pidasid ka meie esivanemad kogu loodust jumalaks, nagu näiteks ainud ja indiaanlased. Maailm polnud nende jaoks mitte ainult hingestatud, s.o täis erinevaid hingi, vaid kõikus oli ise jumal. Tähistaevas pimedas öös on kõikuse pale, mis pööratud inimese poole. Kõikuse palge ees on inimene ihuüksi. Taevas teab kõike, näeb kõike. Kreeka mütoloogias esi-

nebki kujutelm taevast kui saja- või tuhandesilmsest Argosest. Tähistaevas pilgu eest ei jää midagi varjule.

Taevas solvub

Vanasti olnud taevast nii madalal, et pikad inimesed võinud seda käega katsuda. Aafrikas puhastati taeva vastu määratud sõrmi. Meie lapsed torkinud suure kivi otsast sõrmedega taeva sisse auke, kust kosmiline valgus hakanud maa peale paistma. Vanaisa pahandanud ja tõstnud taeva sinna, kus see praegu on. Udmurdi maal võtnud keegi naisterahvas kätte ja visanud lapselapid taevast kuivama.

Aegade alguses võinud taevast kogunite maaga ühes tükis olla. Ürgsed indoeuroopa müüdid räägivad, et taevast saeti maast lahti ja seati sammastele, vrd kreeka Atlas 'tala, kandja'.

Taevas võib järelkult ka maha kukkuda. Setu müütiliste laulude järgi tahtnudki taevast maale tulla, päike ja kuu kadunud ning taevast tähtsi polnud enam näha. Kutsuti ilmajumal Jeessu appi, see tulnudki maale käima ja ilma parandama, tõstnud taeva tagasi endisele kohale, ilm saanud nii, kui enne oli, päikegi jäänud paistma. Ka keltide arvates võivat taevast maa peale kukkuda. Poole päälle jääb taeva varisemise lugu kreeklastel ja muinasskandinaavlastel, taevast olnud siiski juba katkemas. Egiptuses oli iga ametisse asuva vaarao kohuseks taevast toetada. Taevas langenuks nimelt maale ja algne kaos naasnuks, kui Päikese poeg vaarao jäänuks oma ettenähtud aukohale tõusmata.

Taevaema, taevast

Kujutelm taevaemast on väga vana. Egiptuse mütoloogias on taevast naissoost, maa meessoost; maaisa esineb samuti Siberi põhjarahvastel. Egiptuses tuli ette ka taevalehm, tema vastasmängijaks pidi seega olema maa härg. Aime sellest on säilinud päikesejumala Ra = neljasarvelise sõnni näol, kelle sarvedele toetub taevast. Kreeka Herat nimetati lehmasilmselt, tema abikaasa Zeus armastas teha kõrvalhüpeid härja kujul.

Eesti *taevaesä* on *vanaesä*: kui müristab, siis *vanaesä tõrelep*. Kui liivi taevataat riidleb, sähvateleb pikne. Taveaisa, Taevataat, Vanataat, Vanaisa, Uku, Tooru, Taara, Kõu, Äike, Pikne tähendasid kõik oletatavasti enam-vähem ühte ja sama olendit, väikeste variatsioonidega.

Taevakumm

Taevast on maa kohal kummuli nagu suur katel. Kumm kuulub ürgse algkeele sõnastikku: **kumä* 'ümberpööratud', s.o kummuli. Kadunud looma kohta öeldi omal ajal: "Ega ta ilmast välja lähe – taevast peal nagu kummutatud pada."

Kiviaja inimese pea kohal kummus kivine taevast, seal kihutas piksejumal kiviratastega piksevankris suure kolinaga. "Iliases" ja "Odysseias" on tegemist juba vaskse taevaga, ent Suur Vanker kõrgub praegugi taevast üleval.

Maa

Ka maa on elus asi. Maa viljastub, maa hingab, maal on naba ja rinnad. Kaks kõrvutist künkatippu (693, 696 m) on Iirimaa kehastuse, maaema *Anu* rinnad. Maaema silmadeks on tõenäoliselt allikasilmad. Maaema naba on maailma keskpunkt. Omphalos (kr 'naba') oli Apolloni püha kivi, seda peeti Maa keskpunktiks ja hoiti Apolloni templis. Nagu Omphalos Kreekas, märgistas ka iiri püha kivi *Lia Fáil* Iirimaa ja maailma keskpunkti.

Must maa – must jumal

Maa on must ja maajumal on must, olgu ta siis maaema või maaisa. Mustadena kujutati paganlike emajumalusi. Arkaadias austati ürgset Musta Demeteri (kr *maa ema*) puukuju. Soome loitsudes külvab must neitsi puid ja maid, s.o teeb looja tööd, ning esineb neitsi Maarja paralleelina. Sama temaatika seostub kristlikus Euroopas leviva Musta Madonna kultusega.

Ühe setu loomiseloogi järgi olnud Jumal ja Vanahlv vennad – *valge veli* ja *must veli*. *Wana must* on Wiedemannil 'kurat, karu', allilma isandad mõlemad.

Vandumisel maad suhu võtta tähendab maa nimel vanduda, st vaelevanduja saab ka maa omaks. Liivlased vandusid "maa juures", s.t maaga ehk maa nimel. Reisi-meest Olearius kirjutab, et "lätlased Riia lähedal pidavat tüki turvast pähe asetama ja valge kepi kätte võtma ja vanduma osutamaks, et kui nad valet vannuvad, peavad nemad, nende omaksed ja nende kari

nõndasamuti kiduma, mustaks muutuma ja vaeseks jääma".

Valge taevast – valge jumal

Valge seostub tulega, tulevalge ja valgusega. Wiedemanni järgi on taevast *walge maa*, muinasskandinaavia mütoloogias on taevast päikese maa ja päeva maa.

Valitsejad on valged, s.o päikselised. Valgusejumal Baal 'valge; isand' on foiniikia mütoloogias viljakusjumal ja päikesejumal. Maajade valge jumal Baal tähendab samuti 'isand'.

Suur Beli (*Bel* 'valge, hele; tuli') aga on keltidel säätilma valdjas, ka Wiedemannil on *valge mees – Drache, Teufel*.

Maaema

Oleme kõik maaema lapsed. Emake maa hoiab kõiki oma süles ja võtab vastu oma rüppe. *Maria muld kaikes paikas*, öelnud üks Mihkli kihelkonna talumees kirikuvisiitatsioonil 1697.

Emake maa on maarahvaste maa. Eestlased-lätlased nimetasid end paljude põhjarahvaste ja indiaanlaste kombel maarahvaks ning rääkisid maa keelt. Ka inimkonna ürgseil algkodumail elusast pidavad masaid tähendavad 'maa keele kõnelejaid'.

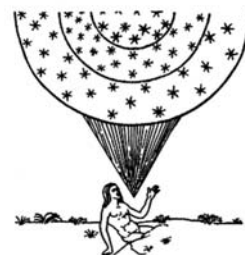
Emakest maad ei tohi noaga torkida ega kuuma vett maha valada, et talle mitte haiget teha. Kes maad lööb, selle ema selg valutab, ütlevad lätlased.

Maa ei kuulu kellelegi

Maa ei ole kellegi oma – nagu ka taevast, vesi, õhk, tuli. Teatud õigust maale omab see, kes tema eest hoolt kannab. Maaharijal on maaga hingeline side, abieluline ja lausa mehe-naise suhe. Mehelik alge viljastab maa. Iiri müütilised valitsejad heitsid sümbolsest pühasse abiellu maaga, s.o maajumalannaga.

Atlas (vasakul) toetab taevast.

Taevast viljastab maa, sünnitades inimese. 16. sajand.

Maaema naba, Kreeka, Iirimaa.

Iiri maaema rinnad.

Suur Vanker hiina moodi.